

**Joanna Szczęsna, Leszek
Gawrysiak, Paweł Pytka**

**Obiekty sakralne i święta religijne
różnych wyznań we wschodniej
Lubelszczyźnie jako walory
turystyczne regionu**

Ekonomiczne Problemy Usług nr 66, 327-343

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

JOANNA SZCZĘSNA

LESZEK GAWRYSIAK

PAWEŁ PYTKA

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

OBIEKTY SAKRALNE I ŚWIĘTA RELIGIJNE RÓŻNYCH WYZNAŃ WE WSCHODNIEJ LUBELSZCZYŹNIE JAKO WALORY TURYSTYCZNE REGIONU

Wstęp

Wyprawy wiernych do miejsc uznawanych za święte mają wielowiekową tradycję i stanowią ważny element kultu w wielu religiach na świecie. Pielgrzymkowy ruch ludności stanowi tym samym najwcześniejszą formę turystyki, która we współczesnym rozumieniu jest zjawiskiem przestrzennej ruchliwości ludzi, związanej z dobrowolną zmianą miejsca pobytu, środowiska i rytmu życia.

Turystyka religijna stanowi jeden z bardziej popularnych i powszechnych rodzajów turystyki. Intensywność jej uprawiania wzrosła w XX w. w związku z rozwojem komunikacji i środków transportu. Polska należy do nielicznych krajów, w których aktywność pielgrzymkowa utrzymuje się nieprzerwanie od początków państwowości, mimo skomplikowanej historii i okresów, kiedy stosunki polityczne utrudniały rozwój masowych form pobożności. W chwilach trudnych stanowiła ona dla Polaków czynnik podtrzymujący i kształtujący tożsamość narodową¹.

Na świecie ruch pielgrzymkowy został spopularyzowany szczególnie za pontyfikatu papieża Jana Pawła II, zwanego „papieżem – pielgrzymem”, który własną postawą dawał świadectwo, że pielgrzymowanie to nie tylko zjawisko religijne, ale

¹ A. Jackowski, *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, Wyd. UJ, Kraków 2003, s. 226.

także przestrzenne, społeczne i kulturowe, rozwijające się mimo granic, podziałów politycznych i prowadzące w efekcie do integracji ludzi, państw i religii².

1. Typy turystyki ukierunkowanej na miejsca święte

W obecnych czasach wielu turystów udaje się do miejsc świętych, a nawet odbywa podróże tradycyjnymi szlakami pielgrzymowania, nie kierując się w pierwszym rzędzie motywacją religijną, lecz chęcią doświadczenia kulturowego aspektu religii lub poznania zabytkowych obiektów sakralnych. Dlatego mimo podobnego celu podróży, ze względu na różną motywację uczestników wyróżnia się jako odrębne typy: turystykę pielgrzymkową i religijno-poznawczą (inaczej religijno-kulturową). Pierwszy typ charakteryzuje się motywacją ściśle religijną – pielgrzymka jest formą modlitwy w drodze, powiązaną z uczestnictwem w formach kultu religijnego zarówno podczas podróży, jak i w miejscu docelowym. Najważniejszym jej motywem jest spotkanie z Bogiem i doświadczenie duchowe, poprzez które następuje pogłębienie wiary. Turystyka religijno-poznawcza charakteryzuje się wyraźnym ukierunkowaniem edukacyjnym. Uczestnicy – oprócz udziału w rytuałach religijnych – zapoznają się z dziejami miejsc świętych, architekturą obiektów sakralnych i zwyczajami religijnymi kultywowanymi w różnych kulturach³. O ile turystyka pielgrzymkowa związana jest zawsze z ośrodkami kultu własnej religii, o tyle turystyka religijno-kulturowa może być skierowana także do miejsc związanych z innymi wyznaniem.

Szczególnym typem turystyki ukierunkowanej na miejsca święte jest turystyka refleksyjna. Od innych typów turystyki religijnej odróżnia ją indywidualny charakter podróży wynikający z silnej potrzeby zaspokojenia potrzeb duchowych uczestnika poprzez samotną wędrówkę lub refleksję w pustym kościele z dala od innych zwiedzających czy modlących się osób. Dla podejmujących tego typu wyprawy *bodźcami przywołującymi sacrum są (...) piękno przyrody, lampka samotnie paląca się w świątyni czy też stareńki, pochylony krzyż na rozstaju polnych dróg lub umajona po wiejsku stara kapliczka*⁴.

² Ministerstwo Gospodarki i Pracy. Departament Turystyki 2005, *Aktualna sytuacja w turystyce pielgrzymkowej i szanse jej rozwoju*, w: *Turystyka religijno-pielgrzymkowa. Zbiór materiałów pokonferencyjnych*, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku, s. 145.

³ A.M. Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, GWSHM Milenium, Gniezno 2008, s. 77–97 i 146–153.

⁴ A. Krzymowska-Kostrowicka, *Sacrum – mit – symbole jako źródła doznań turystycznych*, w: *Geografia i sacrum*, t. 2; red. B. Domański, S. Skiba, IGiGP UJ, Kraków 2005, s. 89.

Można wreszcie wyróżnić grupę turystów podróżujących do miejsc świętych w celach wyłącznie poznawczych, pozareligijnych⁵. Pobyt w miejscach świętych, na szlakach pielgrzymich czy w obiektach sakralnych ma na celu ich zwiedzenie z kompetentnym przewodnictwem. Zwraca się uwagę na wartość monumentów architektury sakralnej oraz znajdujących się w nich dzieł sztuki jako elementów dziedzictwa kulturowego. Uczestnicy zapoznają się z rozwojem lokalnego kultu, jego zewnętrznymi wyrazami oraz kulturotwórczym oddziaływaniem miejsc świętych i osób z nimi związanych. Ten typ turystyki można określić za von Rohrscheidtem kulturową turystyką edukacyjną, skierowaną na obiekty związane z kultem religijnym⁶.

O ile pierwotnie dominującym typem podróży do miejsc świętych były pielgrzymki wyznawców danej religii, o tyle współcześnie – w obliczu rozwoju komunikacji, poprawy statusu finansowego dużej części społeczeństwa oraz wszechstronnego rozwoju zainteresowań – nasila się trend do podróżowania w ogóle. Poszukiwane są nowe miejsca do wypoczynku, ale i poszerzenia własnych horyzontów kulturowych. Przy tej tendencji na znaczeniu zyskują także pozapielgrzymkowe typy turystyki do miejsc świętych.

2. Wschodnia Lubelszczyzna jako obszar wielokulturowy i wieloreligijny

W ciągu wielu wieków historii Polski zasięg regionu lubelskiego był zmienny, dlatego w niniejszym opracowaniu Lubelszczyzna jest utożsamiana ze współczesnym zasięgiem województwa lubelskiego, natomiast badaniami objęto wschodnie – przygraniczne powiaty tego województwa: bialski, włodawski, chełmski, hrubieszowski i tomaszowski (rysunek 1).

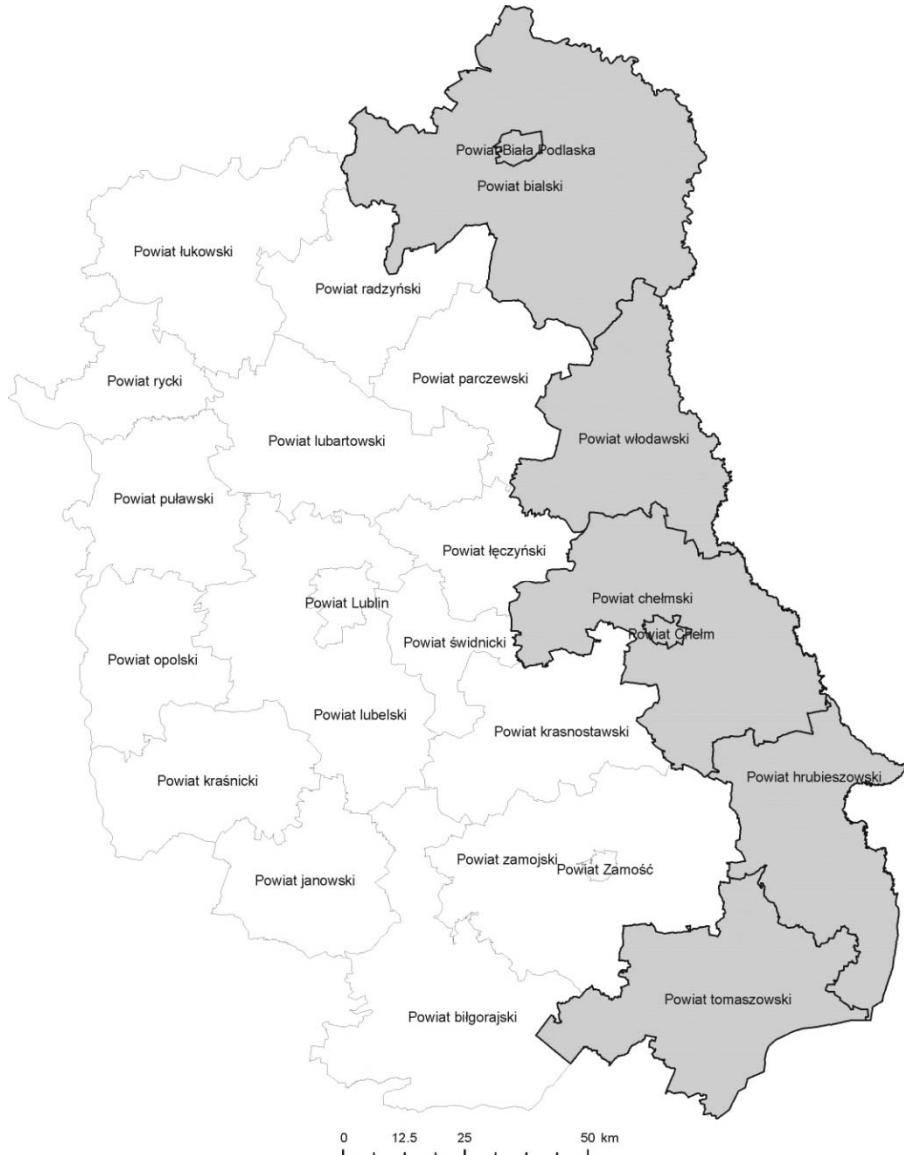
Region lubelski stanowił od wieków granicę pomiędzy cywilizacją Europy Zachodniej i Wschodniej. Współcześnie stanowi ją także, gdyż województwo lubelskie graniczy z Białorusią i Ukrainą. Na jego wschodnich rubieżach ukształtowała się etniczna i językowa granica między „żywołem” polskim i ruskim, a także granica religijna wpływów Rzymu i Bizancjum. Obszary wschodniej Lubelszczyzny były przedmiotem częstych sporów przygranicznych i zmieniały swoją przynależność, co z kolei prowadziło do zmian narodowościowych, religijnych i kulturowych na tych terenach⁷. Począwszy od XVI w. region zamieszkiwało kilkanaście różnych narodowości, a ludność ruska i żydowska stanowiła znaczny odsetek mieszkańców Lubelszczyzny aż do II wojny światowej. Obok siebie funkcjonowały Kościoły:

⁵ A. Łącki, *Ruch pielgrzymkowy w Sanktuarium Maryjnym w Licheniu Starym i jego wpływ na rozwój społeczny i gospodarczy miejscowości*, w: *Turystyka a religia*, red. J. Bergier, J. Żbikowski. Wyd. PWSZ w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2000, s. 405.

⁶ A.M. Rohrscheidt, op.cit, s. 77–97.

⁷ L. Gnot, *Lubelszczyzna. Dzieje, ludzie, krajobrazy*, Wyd. Lubelskie, Lublin 1974, s. 333.

rzymskokatolicki, prawosławny, unicki, grecki, ormiański, judaistyczny, protestancki i muzułmański⁸.

Rys. 1. Powiaty przygraniczne na tle granic województwa lubelskiego

Źródło: opracowanie L. Gawrysiak.

⁸ *Dzieje Lubelszczyzny*, red. T. Mencil, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1974, s. 926.

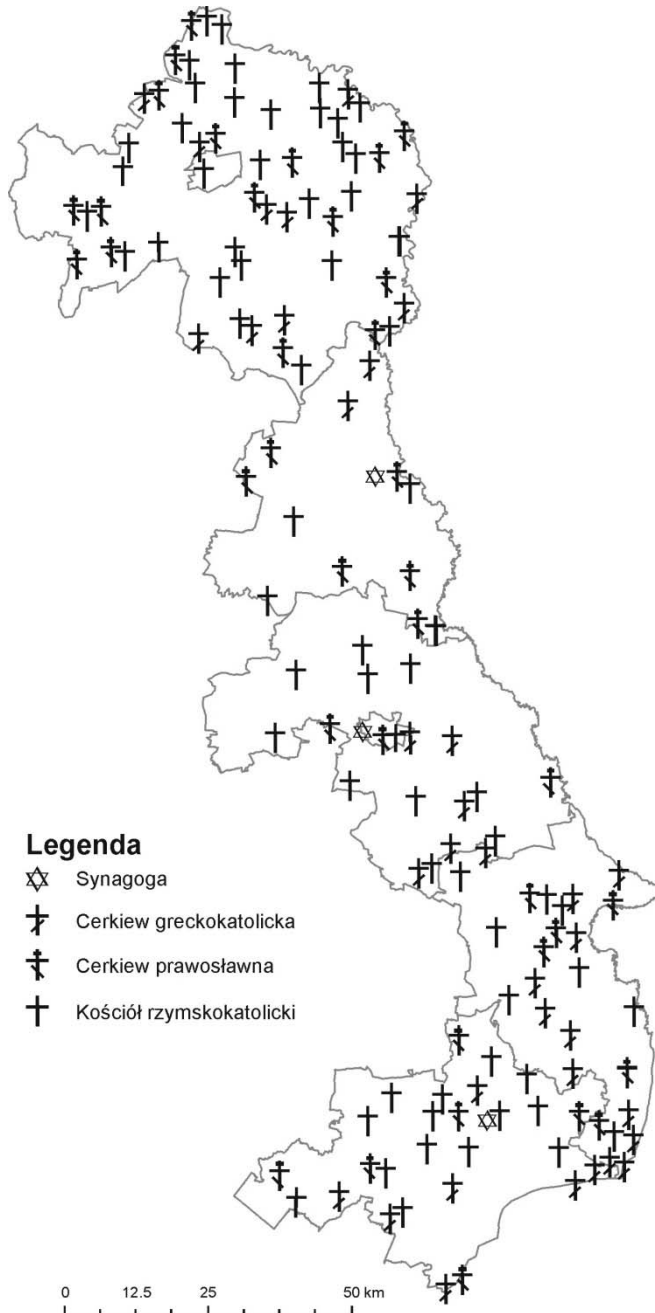
Pograniczne położenie obszaru sprawiło, że wykształcił się tu specyficzny wielokulturowy krajobraz i klimat duchowy, który mimo zmian dziejowych przetrwał do czasów współczesnych w postaci obiektów materialnych oraz lokalnych tradycji i obrzędów. Dziedzictwo religijne okazało się szczególnie trwałe – świątynie i inne obiekty sakralne, mimo dość częstych zmian przynależności wyznaniowej, znajdowały się prawie zawsze pod opieką wspólnot religijnych. Dziedzictwo duchowe, które przez dziesięciolecia ustroju komunistycznego było zaniedbywane, przetrwało w przekazach ustnych i współcześnie przeżywa renesans. Organizowane są liczne imprezy kulturalne i religijne, które są wyrazem potrzeby kultywowania tradycji. Mają one często charakter transgraniczny, świadczący o wspólnych korzeniach kulturowych regionu. Wszystkie te cechy składają się na szczególną atrakcyjność turystyczną wschodniej Lubelszczyzny.

3. Zasoby turystyki religijnej we wschodniej Lubelszczyźnie

W krajobrazie kulturowym wschodniej Lubelszczyzny znajduje się wiele zabytkowych świątyń i zespołów świątynnych reprezentujących różne wyznania. Świątynie Kościoła rzymskokatolickiego, prawosławnego i greckokatolickiego oraz dawne synagogi i bożnice znajdują się często w bardzo bliskim sąsiedztwie, dając świadectwo koegzystencji różnych narodowości i wyznań. Szczególną ich cechą jest przenikanie się stylów architektonicznych i detali artystycznych, typowych dla różnych religii⁹. W wyniku burzliwej historii regionu te same obiekty sakralne w różnych okresach służyły wyznawcom prawosławia, unitom lub rzymskim katolikom. Tym zmianom świątynie Lubelszczyzny zawdzięczają swój niepowtarzalny charakter.

Najliczniejszą grupę zabytkowych świątyń w przygranicznych powiatach Lubelszczyzny stanowią kościoły rzymskokatolickie, których jest ponad 50. Drugą pod względem liczebności grupę stanowią cerkwie unickie i prawosławne (rysunek 2). Do najsłabiej reprezentowanych należą synagogi judaistyczne, które w większości zatraciły swoje funkcje religijne w wyniku całkowitej eksterminacji ludności żydowskiej z tych terenów przez nazistów.

⁹ J. Zętar, *Architektura sakralna Lubelszczyzny jako przejaw wielokulturowych tradycji regionu*. Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OLPAN 2007, s. 203–224.

Rys. 2. Rozmieszczenie świątyń różnych wyznań w powiatach przygranicznych woj. lubelskiego

Źródło: opracowanie L. Gawrysiak.

Świątynie wschodniej Lubelszczyzny jako ośrodki religijno-pielgrzymkowe różnią się rangą. Do najważniejszych należą: bazylika św. Anny w Kodniu z obrazem Matki Boskiej Kodeńskiej Królowej Podlasia i kalwarią; sanktuarium Matki Bożej Leśniańskiej w zespole kościelno-klasztornym w Leśnej Podlaskiej; Sanktuarium Męczenników Podlaskich w Pratulinie upamiętniające męczeńską śmierć 13 unitów; sanktuarium prawosławne w Jabłecznej – zespół klasztorno-cerkiewny z ikoną św. Onufrego; sanktuarium maryjne na Górze Chełmskiej w Chełmie. Ostatnio za sprawą ikony Matki Bożej Szybko Spełniającej Prośby, na której wizerunku pojawiły się wonne łyzy, do rangi ośrodka pielgrzymkowego została podniesiona cerkiew św. Jana Teologa w Terespolu. Pielgrzymują do niej wierni nie tylko prawosławni, aby wyprosić różne łaski. Wymienione ośrodki generują ruch pielgrzymkowy na skalę regionalną i ponadregionalną. Pozostałe obiekty świątynne, zwłaszcza cerkiewne, mimo mniejszej rangi religijnej mogą stanowić wyjątkową atrakcję dla turystyki poznawczej, ponieważ bardzo często stanowią perły architektury sakralnej.

Na wschodnich rubieżach Lubelszczyzny występują dwa rodzaje cerkwi: greckokatolickie i prawosławne (część użytkowana obecnie przez katolików). Kanon architektoniczny budownictwa cerkiewnego wywodzi się ze sztuki bizantyjskiej nawiązującej w swojej symbolice do prawd wiary i zasady, że architektura powinna pobudzać do kontemplacji i refleksji. Typologicznie cerkwie dzielą się na murowane i drewniane, natomiast poszczególne obiekty charakteryzują się różnorodnymi formami architektonicznymi. Najstarszą cerkiew wybudowano na tym obszarze w 1658 roku w Korczminie. Najciekawsze przykłady cerkwi drewnianych znajdują się w: Ortelu Królewskim, Hrebennem, Chłopiatynie, Horodle i Kostomłotach (jedyna w Polsce cerkiew z obrządkiem bizantyjsko-słowiańskim). Spośród cerkwi murowanych wyróżniają się obiekty w: Chełmie, Hrubieszowie, Włodawie, Jabłecznej (rysunek 3).

Także architektura świątyń rzymskokatolickich na Lubelszczyźnie zwraca uwagę swoją wyjątkowością (rysunek 4). Wiele kościołów powstało według projektów wybitnych architektów o międzynarodowej renomie, np.: Jana Wolffa, Jana Michała Linka, Jakuba Balina, Szymona Bogumiła Zuga, Antoniego Pawła Fontany, Chrystiana Piotra Aignera i wielu innych. Świątynie budowane w trzech charakterystycznych stylach: renesansu lubelskiego, późnego baroku zwanego „barokiem Fontany” oraz neogotyku wyróżniają Lubelszczyznę na architektonicznej mapie Polski¹⁰.

¹⁰ J. Zętar, *op.cit.*, s. 204–206.

Rys. 3. Cerkiew Narodzenia NMP we Włodawie – pierwotnie unicka obecnie prawosławna

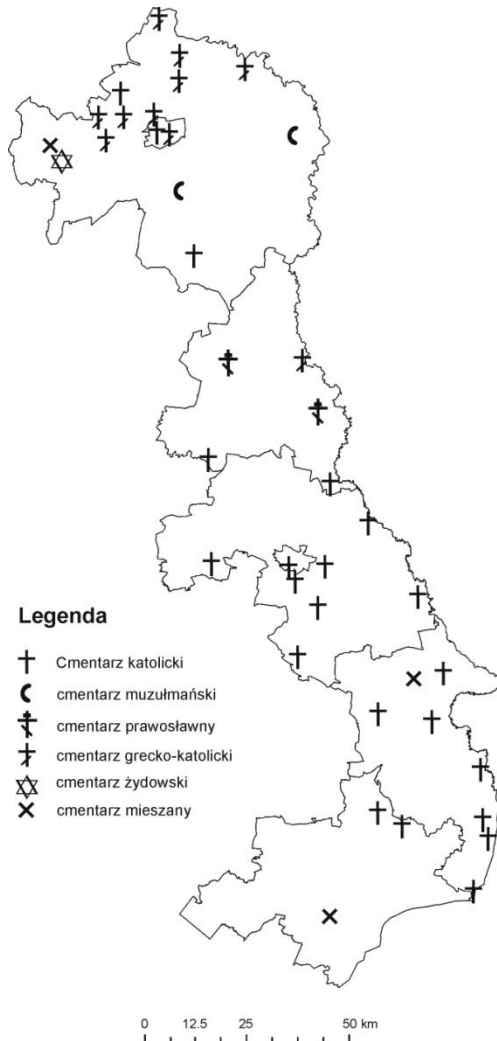
Źródło: opracowanie J. Szczęsna.

Rys. 4. Rzymskokatolicka bazylika Narodzenia NMP w Chełmie (wcześniej cerkiew) jest przykładem połączenia stylów architektonicznych i dekoratorskich. W nawie głównej świątyni znajduje się bizantyjska ikona, a wieże kościelne wieńczą cebulaste prawosławne hełmy

Źródło: opracowanie J. Szczęśna.

W sąsiedztwie świątyń, niejednokrotnie wykorzystywanych wspólnie przez wyznania inne niż pierwotnie, występują często stare cmentarze, które przypominają o dawnych użytkownikach i dają świadectwo wielokulturowości regionu (rysunek 5). Oprócz cmentarzy jednowyznaniowych znajduje się sporo różnowyznaniowych, gdzie obok siebie usytuowano mogiły katolików, prawosławnych czy unitów. Czasem na płytach nagrobnych można spotkać dwujęzyczne napisy.

Rys. 5. Rozmieszczenie zabytkowych cmentarzy różnych wyznań w powiatach przygranicznych woj. lubelskiego

Źródło: opracowanie L. Gawrysiak.

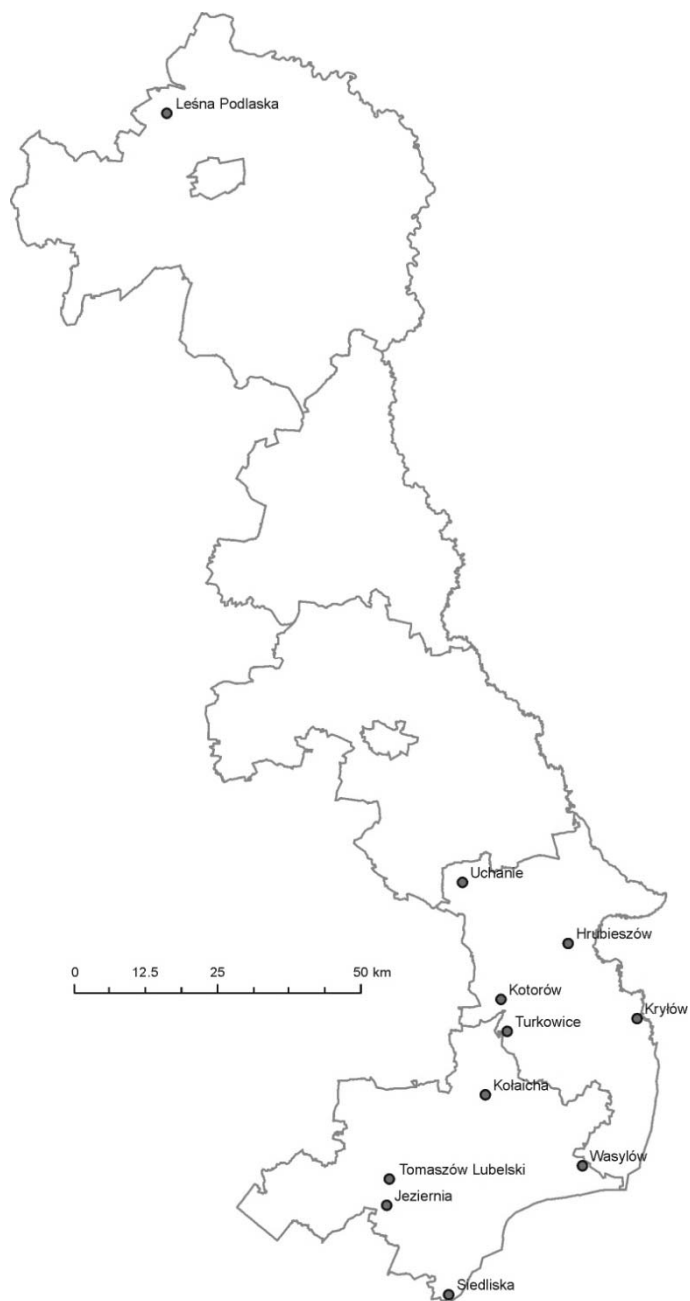
Wśród obiektów sakralnych wschodniej Lubelszczyzny istnieją miejsca kultu ściśle związane z wodą, która w wielu religiach świata uzyskała status *sacrum*. Są to kaplice i kościoły zlokalizowane przy źródłach, które w pobożności ludowej uznane zostały za święte i posiadające uzdrawiającą moc. Rangę „świętości” nadali im wierni najczęściej w wyniku doznanych objawień Matki Bożej lub świętych, albo też na skutek niezwykłych wydarzeń związanych ze źródłem. „Święte źródła” oraz związane z nimi obiekty sakralne mają charakter szczególnych miejsc kultu przede wszystkim dla lokalnej społeczności religijnej. Jednakże historia powstania świętych źródeł, elementy sztuki przedstawiające ich patronów, związane z nimi obrzędy i tradycje są ważnym elementem krajobrazu kulturowego wschodniej części Lubelszczyzny, przez co stanowią znaczącą wartość turystyczną. Często sama lokalizacja przyrodnicza świętego źródła wraz z towarzyszącą mu architekturą sakralną stanowi niepowtarzalny walor turystyczno-krajobrazowy. We wschodniej Lubelszczyźnie znajduje się 11 źródeł uznanych za święte¹¹.

Kult sprawowany przy świętych źródłach związany jest przede wszystkim z Matką Bożą, która patronuje sześciu z nich. W przypadku pozostałych szczególnym kultem otaczani są święci: św. Anna w Wasylowie, św. Wojciech w Tomaszowie Lubelskim, św. Antoni w Uchaniach oraz św. Mikołaj w Kryłowie. W miejscowości Kołaicha pierwotnie kapliczka była poświęcona Najświętszej Maryi Pannie, ale zawieruchy dziejowe nie pozwoliły przetrwać obrazowi Matki Bożej Częstochowskiej w tym miejscu, a odbudowanej w latach 50. XX w. wieku kaplicy zaczął patronować św. Jan Nepomucen, przedstawiony w ocalałej z wojennej pożogi figurze.

Historie związane ze świętymi źródłami są często bardzo interesujące, np. powstanie kultu Matki Bożej z Lourdes w Jezierni związane jest z wydarzeniami z końca II wojny światowej, kiedy to mieszkańcy przez długi czas trapieni byli klęską suszy. Silne źródło, które wytrysnęło w środku wsi w dzień Matki Bożej Gromnicznej, umocniło wiarę mieszkańców w modlitwę, którą żarliwie zanosili z błaganiami do Boga o wybawienie z suszy. Szczególnym miejscem prawosławnego kultu Matki Bożej jest miejscowość Turkowice, gdzie – jak podaje legenda – zatrzymał się książę Władysław Opolczyk przewożący ikonę Czarnej Madonny z Bełza na Jasną Górę. Następnego dnia po pobycie cudownej ikony Matki Bożej w miejscu tym wytrysnęło źródło o uzdrawiającej mocy¹².

¹¹ M.W. Wiśniewski, *Lecznicze źródelka w miejscach sakralnych*, Wyd. IT Księży Misjonarzy, Kraków 1998; D. Kawałko, *Kaplice na źródłach*, „Zamojski Kwartalnik Kulturalny” 2006, 86-87 (1-2/2006), s. 51-61; P. Pytka, *Święte źródła w polskim krajobrazie kulturowym*, w: *Krajobraz kulturowy – cechy, walory, ochrona*, red. W. Wołoszyn, Problemy Ekologii Krajobrazu, t. XVIII. Zakład Ochrony Środowiska UMCS, Lublin 2006, s. 451-456.

¹² D. Kawałko, *Kaplice na źródłach 2*, „Zamojski Kwartalnik Kulturalny” 2006, 88-89 (3-4/2006), s. 51-59.

Rys. 6. Rozmieszczenie „świętych źródeł” w powiatach przygranicznych woj. lubelskiego.

Źródło: opracowanie L. Gawrysiak.

Obrzędy religijne sprawowane przy świętych źródłach stanowią specyficzny element pobożności ludowej na stałe zakorzeniony w lokalnej tradycji i kulturze. Najczęściej są to uroczystości religijne odprawiane w dniach świąt patronów tych miejsc. Zasadniczym elementem jest uroczysta procesja do kaplicy lub figury nad źródłem i sprawowana tam msza św. Szczególny charakter ma nocna procesja do kaplicy przy źródle w Tomaszowie Lubelskim, a procesja wyruszająca w ostatnią niedzielę maja do figury św. Mikołaja przy źródle w Kolonii Kryłów jest formą ekspiacji. Często na koniec uroczystości święcona jest woda w źródle, a wierni zabierają ją do domów.

Kaplice i sakralia świętych źródeł są również miejscami, gdzie okoliczna ludność spontanicznie gromadzi się na codziennych nabożeństwach. Taka forma modlitwy w niewielkich społecznościach jest charakterystycznym elementem krajobrazu religijno-kulturowego wschodniej Polski. Również architektura sakralna istniejąca przy świętych źródłach jest nieodłącznym elementem lokalnej kultury. Są to przede wszystkim niewielkie kapliczki lub pojedyncze figury wykonane przez miejscowych artystów. Mają one wartość nie tylko religijną, ale i historyczno-muzealną. Święte źródła wraz ze swoim otoczeniem łączą piękno przyrody, ludową religijność oraz lokalne elementy sztuki. Dają one możliwość wielopłaszczyznowego poznawania zasobów kulturowo-krajobrazowych wschodniej Lubelszczyzny przy jednoczesnym sięgnięciu w sferę własnego *sacrum*.

Do najciekawszych różnowyznaniowych obiektów sakralnych wschodniego pogranicza Lubelszczyzny prowadzą szlaki turystyczne np.: Szlak Przenikania Kultury, Nadbużański Szlak Przyjaźni, Szlak Cerkiewny, Szlak Architektury Sakralnej czy Szlak Pamiątek Kultury Żydowskiej. Mimo architektonicznej wyjątkowości i dużej wartości kulturowej obiektów na szlaku są one mało znane w innych regionach kraju.

Wielokulturowego i wielowyznaniowego „ducha” wschodniej Lubelszczyzny można odnaleźć w imprezach kulturalno-religijnych, które są organizowane w różnych porach roku, zgodnie z kalendarzem świąt religijnych. Mają one często transgraniczny charakter, nawiązując w ten sposób do wspólnych korzeni kulturowych regionu. Imprezy kulturalne i religijne przywracają dawną tradycję i barwną obrzędowość opartą na kulturze różnych narodowości i wyznań. Do tradycyjnych świąt religijnych należą odpusty związane z kultem patronów, na które – zależnie od rangi ośrodka sakralnego – pielgrzymują mieszkańcy okolicy, a także wierni z innych części kraju. Do bardziej efektownych pod względem obrzędowym imprez religijnych należą prawosławne obchody dnia św. Onufrego w Jabłecznej (24–25 czerwca), kiedy to po modłach, nabożeństwie i wspólnym czuwaniu barwna procesja wiernych z całej Polski pod przewodnictwem metropolity okrąża procesją cer-

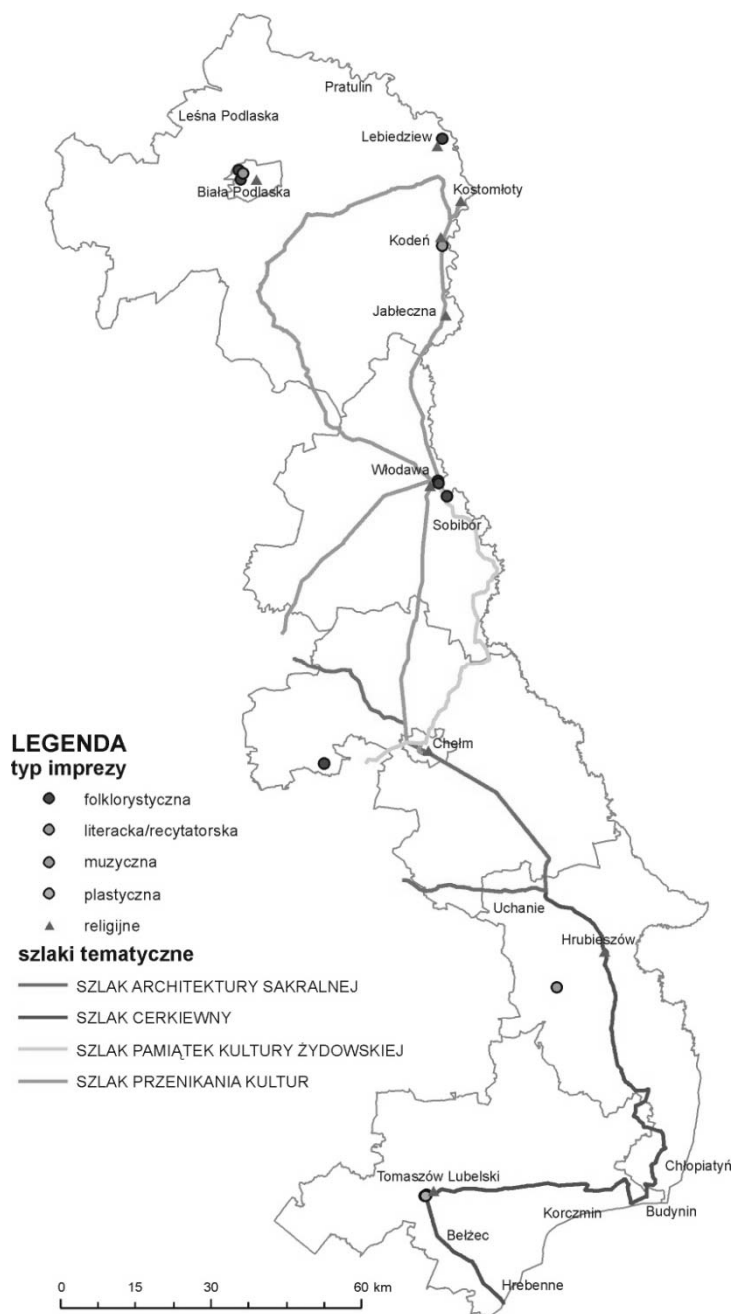
kiew pośród łąk i pól¹³. Do świąt religijnych gromadzących największą liczbę pielgrzymów należą odpusty i uroczystości odbywające się w sanktuarium Matki Bożej Kodeńskiej w Kodniu, zwłaszcza święto Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (15 sierpnia).

Oprócz imprez o charakterze czysto religijnym organizowane są imprezy religijno-kulturalne, np.: Transgraniczne Dni Muzyki Sakralnej „Jednemu Panu Śpiewamy” w Tomaszowie Lubelskim; Spotkania z Kolędą i Pastorałką – polską i kresową oraz Międzynarodowy Koncert Muzyki Cerkiewnej w Białej Podlaskiej; Międzynarodowy Festiwal Kolęd Wschodniosłowiańskich w Terespolu; Festiwal Kolęd i Szczodrywek nad Bugiem we Włodawie. Oddają one doskonale pograniczny, wielokulturowy klimat wschodniej Lubelszczyzny i mogą stanowić doskonałe uzupełnienie oferty dla turystyki religijnej i poznawczej po tym obszarze Polski.

4. Możliwości rozwoju turystyki religijnej na obszarze wschodniej Lubelszczyzny

Niepowtarzalny klimat kulturowy wschodniego pogranicza Lubelszczyzny: bogactwo zabytków sakralnych różnych wyznań o wyjątkowo zróżnicowanej architekturze i wystroju artystycznym oraz zmiennych losach, żywa i trwała tradycja i obrzędowość, dostrzegalne na każdym kroku ślady współistnienia różnych religii, narodowości i kultur, wpisane w niemal nieskażony i słabo przekształcony krajobraz nadbużański z łąkami, polami, lasami, przydrożnymi krzyżami i kaplicami, stwarza doskonale warunki do refleksji i obcowania z *sacrum*. W takich warunkach mogą się rozwijać różne typy turystyki religijnej. Większe ośrodki religijne już od dawna generują ruch pielgrzymkowy, chociaż jego zakres mógłby być większy, gdyby nie ograniczona baza turystyczna omawianego obszaru. Zdecydowanie szeroką ofertę mają do wykorzystania turyści, którzy – oprócz przeżyć czysto religijnych – chcą poszerzyć swoją wiedzę dotyczącą historii i kultury regionu. W tym zakresie wschodnia Lubelszczyzna jest „nieprzebraną skarbnicą”. Różnomyślnie cerkwie i kościoły, cmentarze i kaplice wpisane w naturalny krajobraz są świadkami wielokulturowej historii. Sielski krajobraz i specyficzny klimat miejsca sprzyjają także refleksyjności człowieka, umożliwiając spokojną kontemplację dzieł rąk ludzkich i skomplikowanych losów społeczności na tej ziemi oraz ułatwiając kontakt z Bogiem i odczuwanie Jego obecności.

¹³ J. Janicka, J. Koproń, *Historie, tradycje i architektura sakralna w Jablecznej na Podlasiu Południowym jako czynniki rozwoju turystyki na obszarach wiejskich*, w: *Turystyka religijna*, red. Z. Kroplewski, A. Panasiuk, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2010, s. 130.

Rys. 7. Kulturowe szlaki turystyczne i imprezy religijno-kulturalne w powiatach przygranicznych woj. lubelskiego

Źródło: opracowanie L. Gawrysiak.

Wschodnia Lubelszczyzna daje więc doskonałe możliwości rozwoju zarówno turystyki pielgrzymkowej, jak i religijno-kulturowej, poznawczej i refleksyjnej. Dla ludności żydowskiej przybywającej spoza granic naszego kraju jest to także obszar uprawiania turystyki sentymentalnej, czyli powrotu do korzeni i dziedzictwa kulturowego swoich przodków¹⁴, którzy w okresie przed II wojną światową licznie zamieszkiwali ten region.

Turystyka jest obecnie najbardziej prężnie rozwijającą się branżą usługową na świecie i daje możliwości intensywniejszego rozwoju gospodarczego regionów tradycyjnie rolniczych. Największą barierą dla rozwoju każdego typu turystyki na obszarze wschodniej Lubelszczyzny jest znaczne niedoinwestowanie bazy turystycznej i nikła promocja regionu. W celu poprawy sytuacji konieczne jest zaangażowanie dużych środków finansowych, których osiągnięcie jest obecnie stosunkowo łatwe w związku z dostępnością funduszy unijnych. Istotne jest przede wszystkim wzbudzenie inicjatywności gospodarczej wśród lokalnej społeczności. Przygotowanie kwater agroturystycznych dla turystów i pielgrzymów oferujących oprócz noclegów także regionalną kuchnię mogłoby w pewnym zakresie rozwiązać problem bazy turystycznej. Alternatywą dla ubożającego rolnictwa jest także drobna wytwórczość związana chociażby z lokalnym kultem religijnym, obejmująca pamiątki, literaturę czy artykuły spożywcze.

Wiele działań powinno zostać zainicjowanych na poziomie gmin, które odpowiadają za restaurację i wykorzystanie substancji zabytkowej na swoim terenie. W niektórych obecnie zaniedbanych obiektach mogłaby zostać zorganizowana baza noclegowo-gastronomiczna dla podróżnych. Odremontowane i udostępnione do zwiedzania powinny być także nieużytkowane obecnie zabytkowe obiekty sakralne. Staraniom gmin podlega również lokalny system komunikacyjny, który w obszarach przygranicznych poza miastami pozostawia wiele do życzenia. Na poziomie regionalnym i gminnym należałoby podjąć działania zmierzające do promocji regionu, który należy do najsłabiej znanych turystom w kraju, nie mówiąc o turystach zagranicznych, dla których tereny wschodniej Lubelszczyzny stanowią mogą wyjątkową atrakcję kulturową. Realizacja tych najpilniejszych postulatów pozwoliłaby efektywniej wykorzystać wyjątkowe walory regionu dla rozwoju turystyki, która na tym terenie może stanowić alternatywę gospodarczą dla rolnictwa.

¹⁴ J. Wyrzykowski, *Wielokulturowe dziedzictwo Dolnego Śląska jako podstawa rozwoju turystyki etnicznej (sentymentalnej)*, w: *Geografia i sacrum*, t. 2, red. B. Domański, S. Skiba, IGiGP UJ, Kraków 2005, s. 127.

**SACRED BUILDINGS AND RELIGIOUS FESTIVALS OF VARIOUS
RELIGIONS IN THE EASTERN LUBLIN PROVINCE AS TOURISTIC
VALUES OF THE REGION**

Summary

Traditional, but at the same time one of the fastest developing and most popular types of tourism nowadays is sightseeing sacred buildings and places of religious cult.

One of the most interesting areas in Poland with respect to the diversity of religious and cognitive tourism objectives is Eastern Lublin Province where throughout centuries influences of many nationalities and cultures have pervaded one another and various religions have coexisted.

The effect of the Lublin region multi-cultural structure is a great number of sacred buildings in the landscape representing different religions. A particular feature of this area is the fact that the shrines which are located here have changed their worshippers time and again as a result of turbulent history of the region. The result of this is a specific mixture of architectural and artistic styles, which is quite a unique tourist attraction by itself. A separate group of religious cult objects are sacred springs which are accompanied by chapels and Passion paths. Multi-faith traditions of the Eastern Lublin Province are being cultivated by organizing ceremonies and religious festivals, which very often have a transboundary character.

All these elements account for exceptional attractiveness of the border-territory of the Lublin region and predestine this area to pursue various forms of tourism. Unfortunately the greatest barrier for the development of this branch of economic activity is general under-investment of the region considered to be one of the poorest in the European Union, slight tourist base, lack of promotion as well as lack of traditions concerning non-agricultural activity.

Translated by Joanna Szczesna